

Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy. Oddział Rękopisów.

Zespół (fond) 4.

Zbiór rękopisów Biblioteki Baworowskich

Dział (opys) 1

1382. Giżycki Franciszek Ksawery, Wykaz zbiorowy prawodawstwa politycznego i kształtu rządu w Polsce (poł. XIX w.).

STRONY NIEZAPISANE NIE ZOSTAŁY ZDIGITALIZOWANE

ЛЬВІВСЬКА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМ. В. СТЕФАНИКА НАН УКРАЇНИ
ВІДДІЛ БУКОПИСІВ

Фонд	4 (Бав.)
Опис	1382
Справа	1
Полк:	

11. h. 124. 17

Czwarty dodatek do dziej: Polkich
krotko porzedkiem lat staronich
p. Albertrandego
zawiesna

Wykaz zbiorowy prawodawstwa pol.
Lyceniego i krotka rada w
polodze p. Str. & Giryckiego

p. H. Jabtonicki

Z księgozbiorn
Stanisława Spittala
Dział. _____ No. _____

IV

VI. B. 3

X.
A=Spittal. K. K. 3357/30
L. 2. -

N° 1382

VI. B. 3.

Wykaz zbiorowy.

Z księgozbioru
Stanisława Spittala

Prawodawstwa politycznego i kształtu państwa w Polsce.

Państwo polskie z razu samowładnie rządzone przez książąt i królów dziedzicznych, otrzymało na panowania Ludwika Węgierskiego u rządzenie wewnętrzne, zbliżające się do kształtu monarchii konstytucyjnej. Zasady te rozwinęły się obszerniej pod Jagiellonami, a w skutek wygarnięcia ich rodu i wymiśkiej w kraj Elekcji Henryka Walezego, nastąpiło zupełne przekształcenie się monarchii w Rzeczpospolitą arystokratyczną, której nazwę przyjęła też Polska czasu późniejszego, lubo się jako państwo samoistne uważana, zatrzymała nazwę królestwa, a przeto zachodził taki stosunek, iż w państwie tytulującym się monarchią, istniała Rzeczpospolita; albo raczej Rzeczpospolita, były stany sejmujące, kraj był królestwem. Król miał tytuł Majestas, a Rzeczpospolita brata tytuł najjaśniejszej (Se. remissime) dawniej zaś przezacnej (Inclita). -

Takie przejście ze stanu samowładztwa do republikanizmu monarchicznego, odbyło się bez żadnych walk i niepokojów. Bywało albowiem z czasem i zwolna, powagi Stanowi Szlacheckiemu, a w miarę iż ta warstawa, ubywało jej królom. Odmiany te następowały przedewszystkiem przy ich wyborze, gdy stan szlachecki podawał im do wyboru warunki pod któremi wynosił ich na tron.

Rzeczywista epoka przejścia się monarchii polskiej w Rzeczpospolitą, przypada więc w czasie tem, gdy tron stał się obieralnym, a główną zasadą prawa politycznego narodu polskiego były Pacta Conventa inaczej umowy, następujące między królem obieralnym a narodem obierającym. W rozwinięciu tych umów na Sejmach, uchwalane bywały ustawy wieloletniego rodzaju, z czego nakoniec utworzyło się prawodawstwo oparte na tej głównej zasadzie, że w Polsce król wspólnie rządzi ze Stanem Szlacheckim.

W Litwie tron był dziedzicznym a Monarcha samowładnym do czasu unii z Polską, od której Litwa przyjęła z nader małemi odmiaranami ustawy któremi rządziła się Polska.

Ustawy te nie składały wosakże jednego Statutu organicznego, z któregoby ogół ich mógł być dorazem rozpoznany, lecz były rozrzucone i pomieszane z uchwałami rozmaitej treści. Dopiero za panowania Stanisława Augusta między rokiem 1764 - a 1791 szym wyjaśniła się zachodząca w nich różnica, a w tedy rozwinął się przy roztrząsaniu praw istniejących, w celu potożenia zasad do ustawy konstytucyjnej, duch ustawyodawstwa właściwego Polszce, a charakterem okazała się potrzeba reformy w kształcie rządu, która zbliżyła przeistoczenie praw dawnych na Sejmie czteroletnim. - W tej to więc epoce od roku 1764^{sz} do roku 1791^{sz} skutki należy obserwować się z prawami politycznymi które nędzita się Polska, od czasu ogłoszenia Statutu Wislickiego za panowania Maksimiliana wielkiego, do czasu gdy uchwalona została Ustawa rządowa z dnia 3 Maja 1791^{sz} przeistaczająca z gruntu dawne prawodawstwo. -

Prawa Kardynalne.

Zbiór ustaw głównych państwa polskiego składał się z 24^{ch} praw zasadnych, uważanych za podługę swobód narodowych, a z 14^{ch} Kardynalnemi zwanych.

Wszystkie niemal niwały na sobie cechę przejścia ze stanu monarchii jednowładnej, do monarchii adwalskiej, gdyż dążyły więcej do zabezpieczenia prerogatyw szlachty niżeli do doskonałszej organizacji rządu, i w niektórych tylko szczegółach zbliżały się do prawideł które są, zasadą prawa politycznego, w państwach konstytucyjnych.

Głównejsze pomiędzy niemi dają się przedstawić w porządku następującym.

- 1° Wiarę katolicko-rymską było wyznaniem panującym.
- 2° Odstępnienie od tej wiary uznane było za występek główny.
- 3° Wiarę tę wyznawać miał nieodkownie Król.
- 4° Tolerancya w przedmiocie religii nie rozciągała się do wyznania lecz do osoby wyznawców, którym naręczony był pokój i równość praw z niektórymi prerogatywami wyjąwszy z innemi krajem mieszkającymi.
- 5° Król był obieralnym, a dziedzictwo Tronu zabronione, do czego w roku 1775. dodano warunek, że tylko Polak rodowity obrany być może Królem, z wyjątkiem synów i wnuków jego od kotony.
- 6° Rozdawnictwo woszełkich godności i urzędów duchownych i świeckich, cywilnych i wojskowych należało do króla, Nadania takie cofniętemi być wosakże nie mogły inawzej, jak za pośrednictwem sądu.

7me Niedotrzymanie ze strony króla umów zawartych z narodem, uwalniało naród od zaprzysiężonego posłuszeństwa.

8me Liberum veto na Sejmach, stawiło królowi postowi ziem, szlacheckim, i wstrzymywało dalsze obrady w przedmiotach status, nie rozciągano się zaś od roku 1764 do przedmiotów administracyjnych zwanych ekonomicznymi. Czas trwania sejmów zwykłych, których królowie swotane być miały w dwa lata, był do dogodni sześciu ograniczony.

9te Dodana była w roku 1775. królowi rada nieustająca z obszernymi atrybucjami, które powagę królewską znacznie ograniczyły, przedtem miewał król radę z Senatem wybraną, i powoływał mierząc całą Senat do narady.

10te Osoby stanu szlacheckiego rozstrawaty w zupełnej między sobą równości, której żadne byłoby ani godności materialne nie mogły.

11te Stan szlachecki był w wyjątku posiadaniem prawa do piastowania wszelkich godności i sprawowania wszystkich urzędów. Szlachta niekatolicką usunięci byli jednakże od wyższych godności.

12te Bezpieczeństwo osób stanu szlacheckiego obwarowane było prawem, zabraniającem imanie szlachcica polki w przyzwyczajonym sądzie i z należytymi dowodami nie będzie przekonanym o występku. Nachodziło wszakże wyłączenie od tego przepisu, co do ludzi znalezionych na okrytej szkodli, lub złej sławy, to jest takich, którzy kradzieżą byli po trzykroć na rejestrze szkodliwych.

13te Prawo dziedzicznego posiadania dóbr ziemskich wraz z ludźmi non sui juris na nich osiadłymi, a uważanym jako gleba adscripti, było wyjątkowym przywilejem szlachty.

14te Kolonizacja (Emphyteusis) gruntów pustych, w dobrach królewskich duchownych i szlacheckich, dozwolona była ludziom wolnym, a nawet cudzoziemcom, którzy przez nią, nabywali unarodowienie, po trzy letniej w kraju osiadłości. Prawo przynależności było wyjątkowym przywilejem dziedzicznych właścicieli ziem.

15te Prawo kaduku co do dóbr przez narodowców posiadanych, skutkowało dopiero po 50^{ciu} latach, i tylko względem powinowatych w ósmym stopniu.

Prawa te koordynalne, nie mogły być naruszone ani przez sejmy, ani przez Konfederacje w czasie bezkrólewia kawiażane.

Obok tych było 13^{cie} przedmiotów status, podlegających odmianie za jednomyślną zgodą, a temi były;

- 1° Rozciąganiu skulków wymykających z serwanja sejmów;
- 2° Pomnożeniu wójka;

1

- 3.° Kawieranie traktatów;
- 4.° wypowiedzenie wojny;
- 5.° Nadawanie indygenatu i Szlachectwa;
- 6.° Przekazanie mennicy;
- 7.° Pomnożenie urzędników i ich władzy;
- 8.° Porządek Sejmów i Sejmików;
- 9.° Wykonanie wyroków sądowych;
- 10.° Powiększenie władzy Senatu;
- 11.° Nabywanie dóbr ziemskich przez króla;
- 12.° Zwrotanie pospolitego ruszenia;
- 13.° Zmodyfikowanie wykonania wyroków sądowych.

Przedmioty te należące z istoty swej do zakresu działania władzy wykonawczej, miesiły się, w Polrze w obrębie spraw sejmowych czyli inaczey ulegaty władzy prawodawczej, w skutek tej zasady, że władza wykonawcza toczyła się, z prawodawczą, tudzież się wykonywała wszelka należała przedewszystkim do sądów, tak dalece, że władze administracyjne tylko w formie sądowej działy, i rozporządzenia swe przez sądy grodzkie wykonywały.

Prawa i przywileje Korony.

Król polski lubo obieralny wzywał w kraju całej powagi królów dziedziennych, nie wolno mu było w zakresie progi, nowai następcę na Tron ani wskazać się, Korony, a we dług Konfedykacyi 1445. roku żaden cudzoziemiec nie mógł być królem obrany.

Prawo elekcji stawiło Senatowi i całym Stanowi rycerskiemu, tudzież przez deputowanych kilku miastom.

Miejscem Elekcji było pole między Warszawą, a wsią Wola. Sposób obierania królów nie był opisany prawem, lecz utrzymywano się, z wyjątkiem, z zastosowaniem się, do formy wziętej przy wyborze Henryka Walezego.

Król obierany bywał na Sejmie elekcyjnym, do którego obrad w przedmiotach wyboru nie dobywa,cych, szlachta zebrana na Elekcya, nie miała wpływu. W dniu do głosowania przez zakonnym, Sejm ten słuchał naprzed Postoi nalecających kandydatów do Tronu, poczem Senat i Juba Poselska rozchodzily się dla zajęcia miejsca między szlachtą, porządkiem wojewodztw w polu stojącą, gdzie wojewodowie zbierali głowy, na obwołanych kandydatów, poczem Prymas objędzat woję, miedziwa kapitulując polnykróci na którego z nich przypadała zgoda, a jeżeli przeważnej opozycji nie było, oznajmiał o wyborze, który manxatek wielki Koronny u trzech bram okopów placu elekcyjnego ogłaszał.

Obrany tym sposobem Król podjiżywał przez swych

pełnomocników podane mu do przyjęcia Pacta conventa, pozwolenie
rezydować na koronacji do Krakowa; pokład zaś koronowa-
nym nie był, nie wzywał prerogatyw do godności królewskiej
przywiązany.

Prawo koronowania króla stuxyło Prymarowi, a w jego nie-
bytności Biskupowi kujawskiemu. Przy koronacji xaprawysia,
gat król Pacta conventa i utrzymywanie swobod narodu, a
nawxajem odbierał od niego przyścię wierności.

Głowa narodu i przedniejszyna x trzech Przewypospolitej
Stanów, był król. W pierwszym znaczeniu miał pewne wyją-
czne prerogatywy, w drugim podzielał władzę ustawodawczą z
Senatem i ze Szlachtą, reprezentowaną w Sejmie przez posłów.

Do prerogatyw Jego samolnych należało naprzód xwoływanie
Sejmów i nakazywanie sejmików. Sejm prawnie mógł nie ina-
czej mógł obradować jak w obecności króla. Powtóre ogłaszanie
wszelkich praw i Uniwersałów, które wszystkie jako tei przywi-
leje i inne akta publiczne pod imieniem królewskim wycho-
dziły. Potrzebę przyjmowanie i wysyłanie poselstw poselstw
nych. Pozzwarte xwoływanie puzyrolitego ruszenia. Pozięte
najwyższa władza nad wojskiem ile król przytomny
był wyprawie. Pozzwade nadawanie tytułów honorowych cu-
dzoziemcom. Posiędome najwyższa opieka nad szkołami
i prawo przywilejowania korporacyón uckonych i przemysto-
wych. Poźdome wydawanie Głejłów czyli listów ochramiających,
osobom obwinionym o występki. Podzięzite rozdawnictwo
osderów krajowych. Podzięzite rozdawnictwo wszelkich godności
i urzędów duchownych i świeckich, cywilnych i wojskowych,
sędziów starostów i innych królewskich. Pojedynaste pra-
wo polecenia do Kardynałstwa nawet cudzoziemcom. (*)
Podwinafte prawo bicia monety, która xawozze pod go-
stem królewskim wychodziła. - Ograniczone wszakże
kostaly konfliktacyą roku 1775. i niektoremi dawniejszemi
prerogatywy te korony, mianowicie co do xwoływania
Sejmów i wyprawiania poselstw, w czem doktadate ser-
rada nieustająca; co do xwierzechności w rzeczach wy-
chowania publicznego, gdyż tu wptywata Komisya
edukacyjna; co do wydania głejłów królych moe do mie-
sięcy xwieściu ograniczoną kostata; co do rozdawnictwa

(*) Z polecenia króla Stanisława Augusta, mianowani byli Kardyna-
łami, Etienne de Rohan Biskupi Strasburski, i margrabia Antoni
minister polski przy dworze rzymskim.

Królewskozym które na własność skarbu narodowego przeszły.
Co do monety której stopę, obwarowało prawo.

Etat cywilny dworu Królewskiego, zależał od samego tylko
Krola, a tem wszakże warunkiem, że urzędnicy nadworni być
mieli z krajowców wybierani. Etat nadworny wojakowy, składa
się z szeregi pułków Gwardyi, i z milicji nadwornej,
których dowództwo zawsze Polakowi powierzono być miało.

Królowie polscy, póki byli jedynymi i jedynymi monarchami a
nawet do panowania Zygmunta 3^{go}, nie mieli dochodów
oddzielonych od ogólnego skarbu państwa. Dopiero w roku
1590. wyznaczali im Krasy ku potrzebie znaczne dobra na
rodowe, które odłądowano Królewskimi słotwami; Sądzię
dochód z łup solnych Krakowskich i ruskich, z gór Ol,
ruskich, z sta pobieranego w Koronie, w Rusi, w Gdańsku
w Elblągu, i w Rydze, dochód z powiaty i z mennicy. Gdy
zad' w skutek rozbioru Kraju w roku 1772 część znaczna
tych dóbr, i wszystkie Łupy solne pod obce przeszły panno-
wani, a dochód z kopalni przez ich zarządzenie,
zad' przez urządzenie skarbowe, znacznie był urządzony,
ustanowiono obok dochodu z pozostających w granicach Kra-
ju dóbr słotowych, Sądzię poboru Srebrnego grosza z opłaty
celnej, liwa cywilnej Królewskiej, na celery miliony złota,
tych umiarkowaną, którą skarbu Krajowy opalrywał. Nie
miało wszakże zmniejszał był dochód Królewski, gdy Henryk
Walezy miał go obciążonego dwadzieścia kilka milionów, a Karol
miał go obciążonego sześć milionów pobierał.

między Augustem szesnastym sześć miesięcy się trudne do wypeł-
nienia były prerogatywy Korony, miesiły się trudne do wypeł-
nienia obowiązki. Królowi albowiem poruczone było utrzy-
manie w całości praw i swobód narodowych, spokojności i
bezpieczeństwa Dygnjentów, kierowanie Sejmem, mierze
burliwemi, wzrostem się z dworami potrojnemi; Dożulno-
wanie aby magistratury w pełni powinnosci nie
wolały, lub niedojmierzwały się, nadwycia władzy; a na-
koniec przestrzeganie całości Kraju. Piękne więc zaręki, lecz
trudne było do spełnienia powołanie polskiego Krola,
o którym orzekły były pakta, iż dany jest w pomoc wie-
sionym (Rex datus est in subsidium opressis).

Królowa polska winna była swą godność męzowi, albo
wiem pomimo przykładu że panowały w Polsce dwie
Królowe, Jadwiga i Anna, prawa najdawniejsze a w
szczególności konfliktująca w roku 1669. zarządziły, że

9
królowe do rządu wptywać nie powinny. Królowa miała
wzrok swych urzędników nadwornych i Fandera, do
chodu zaś żadnego ze skarbu krajowego, ani nawet wolno
jej było posiadać dobra ziemskie. Na to miała odbrata
dwa tysiące czerwonych złotych podarunku sżubrego
(donum nuptiale) od narodu, a na przypadek wdowie
nia miała zapisana, oprawy, od Rzeczypospolitej na
Starostwach. Oprawa ta wynosiła dziesięć tysięcy czer-
wonych złotych.

Pokonstwo królewskie miało tytuł najjaśniejszych, i uży-
wało herbów krajowych, obok herbu rodzinnego; miało
też opatrzanie w dobrach narodowych. Ostatni królewicze
polscy sżuzęta Sascy Dawery i Fard, pobierali w miejscu
takowego 24. tysiące czerwonych złotych oprawy.

Synowie królewscy także tylko dobra w kraju posiadać
mogli które po ojcu odziedziczyli. Nie wptywali do za-
dnych spraw krajowych, i w tedy tylko zasiadać mogli
w Senacie jeżeli przysięgę wierności Rzeczypospolitej wy-
konawszy, godności jaką publiczną piastowali.

Co się tyce dalszych krentnych królewskich, ci zostawali w
szpetnej i innych obywatelami równości.

Senat.

Senat polski był drugim z trzech Rzeczypospolitej stanów, ca-
=to władności krajowa, składających; był oraz radą najwyższą
narodu i króla, a z powołania swego miał szu-
wać nad całością kraju i nad utrzymaniem praw i swo-
bód narodowych.

Senat który z razu z Prataków i z Baronów powstał,
nie był korporacją, ale tylko radą, rozmawiać z osob
w kraju znakomitszych zebrana, która, król według
potrzeby szwotywał; w roku 1505. istniał on już jako
rada szwata, nierozwiązalna, i tego to roku szwato
prawo, że bez dozwolenia szę Senatorów i postów ziemskich
król nie stanowić nie będzie; od tej więc Senat stał się
stanem w kraju, i podzielał z królem i ze szlachłą wła-
dzą ustawodawczą, a w wielu przypadkach rada Senatu
szwagała czynności nieobecnych lub niedoszłych szę
mów.

W myśl konfuzacji roku 1775. było powinnością Senatorów

karządzą w wyborach w radzie nieustającej i w Komisjach
królewskich, tudzież w sądach sejmowych. Przewodnicząc
na sejmikach, a na sejmie w imię swym głosować -

Senatorów mianował Król, jedynie tylko ze Szlachty polskiej
wyszanowania katolickiego i w województwie swoim osiadłej.

Kumulacja godności Senatorskiej z ministeryalną nie po-
winną była rzeczywiście mieć miejsca. Wydarzyło się
wszakże często, że od kasady tej odbiegano, a pozniej
go czas w ministrowie wchodzili z urzędu do ciała Senatu.
Senat polski składał się z Biskupów, z Wojewodów, z Ministrów
i z Kasztelanów.

Po pierwszym kraju rozbiore, karządowało w Senacie duchownym
osób 13, jako to: arcybiskup Gnieźnieński i 12^{tych} Biskupów.
W Senacie świeckim z godnością województwiską, osób 38.
między którymi 3^{tych} Kasztelanów i jeden Starosta. Z urzędem
ministeryalnym 16^{tych} Ministrów obojga narodów. Z godno-
ścią Kasztelaniską osób 56, między którymi zachowana
jest różnica Kasztelanów większych i mniejszych
jak nie istniała. W Senacie Prymas, arcybiskup Gnieźnieński,
pierwsze miejsce po królu karządował, i najpierwszy głosował;
po Prymarie szedł Biskup Krakowski i pierwsze miejsce po
kwej stronie Tronu królewskiego w Senacie szymał. Obok
Prymasa siedział Biskup kujawski na nim Biskup
wileński lub Poznański przez alternację. Ostatnim w rze-
dzie Biskupów był Smoleński.

Kasztelan Krakowski przodkował wszystkim Senatorom
świeckim, i miał przyznany tytuł Jasnie Wielmożnego, gdy
innych Senatorów w piśmiech sejmowych tylko Wielmożne-
mi mianowano.

Było trzech Senatorów obieralnych, których Królowi do po-
zwierzenia w godności tej Województwa przedstawiali,
jako to Wojewoda Połocki, Wilejski i Starosta Kamieński.
Wojewodowie kijowski Ruski, Mazowiecki, Rawski i
Czerwiechowski tudzież Starosta Kamieński brali tytuł Je-
neralnych, z przykazywaniem ich urzędowanie ich rozciągało
się do wszystkich ziem tych Województw.

W Litwie Starostwa grodowe potężone były z godnością,
Województwiską, w koronie jedynie tylko Kasztelan i
Wojewoda Krakowski mieli prawo szymać grody
w tych województwach których byli Senatorami.

Kasztelanowi Krakowskiemu, i wojewodom Krakowskiemu, Poznańskiemu, Wileńskiemu, Łódzkiemu, Lubelskiemu i Trockiemu powieszono były klucze do skarbca Koronnego Krakowskiego.

We względzie głosu w Senacie wojewodom równi, uważani byli Kasztelanowie we względzie obowiązków na sejmikach i przy pospolitem ruszeniu, za namiestników Województwiskich.

Ministrowie Rzeczypospolitej.

Tych nazywano dawniej urzędnikami senatorskiego rzędu, a wtedy mieli miejsce w Senacie po Kasztelanach. Od roku 1768. zajęli w nim krzesła zaraz po Wojewodach, Urzędowanie ich było dożywotnie i porożstało nim jak się zdaje dla tego tylko, że już od panowania Jana 38° wiele na pierwiastkowej prowadze utraciło. Wseckzywaniem rzeczy znaczenia, byli to Senatorowie zawiadujący rozmaitemi oddziałami służby publicznej, po dwóch równej sobie dostojności w hierarchii ministerialnej, jeden dla Korony drugi dla Litwy. - Stąd wzięło się na ministrów królewskich jak w krajach konfliktu, cyfrych, lecz na ministrów Rzeczypospolitej uważani byli, i tak ich też mianowano. Własciwych radców Korony, odpowiedzialnych, w Polsce nie było. -

W porządku ministrów pierwsze mieli miejsce Marszałkowie wielcy, których dostojnością znakom była lastka, a głównym powołaniem przestreganie bezpieczeństwa osoby królewskiej jako też i powszechnej spokoyności, w Nolicy, i o milę do kota; po czem leż sprawowali Jurysdykcyę sejmową, bez apellacyi, i karidy u osobna miał pod rozkazem swym chorągiew piechoty, kudyżier dodana, u wojśka chorągiew jazdy. Oni przyjmowali postoiu zagranicznych i wprowadzali ich do Króla, ustanawiali porządek dworskich obrzędów, pełnowali utrzymywania spokoyności na Sejmach, zwstawia na elekcyjnych, obwoływali nowo obranego Króla i nieśli przed nim lastkę gdy okazywał się już bliżenie. W miejscu rezydancyi Królewskiej ustanowili cerektywności, mieli w doxorze wagi i miary, i bawności na przybywające do niej osoby. Wewnętrnie dworem Królewskim zarządzanie należało do marszałków nadwornych, którym w roku 1766. godności ministrów nadana została.

Urząd hetmaniski u razu rozdawany do czasu i u

f

miarę potrzeby, potężony wzrost & godnością Sena,
Loroka i Ministrowa w roku 1765. Samo nazwanie wy-
jawia jego przeznaczenie, którem było najwyższe dowództwo
wojska. W roku 1539. ustanowiono helmarów polnych
w celu pilnowania granic od nieprzyjaciela. Kbylecnie
rozszerzona władzę helmarów, ograniczono prawo z roku
1764 a skuteczniej jeszcze przydanie im do rady Komisji
wojskowej. Helmarmi mieli swe pułki szwane wielkiej
i polnej butawy.

Kancelarze w porządku ministrów urzędnicy najdawniejsi,
obierani byli z razu w stanie duchownym, w roku 1607.
Stanęło prawo nakazujące aby jeden z kancelarów bywał
święcki. Z czasem dodano im w pomocy podkancelarzy;
jedni i drudzy pieczętowali pieczęcią mniejszą i
większą Koronną lub Lilewską, wszystkie akta pu-
blikane z podpisem Królewskim wychodzące, mówili
imieniem Króla do Stanów na Sejmie, i aż do roku
1773. gdy ustanowiony został wydział interesów
zagranicznych, sносили się z postami dworów obcych.
Prezydowali też w sądach szwanych Apseporckiem, mie-
li sekretarzy pieczęci, i pod ich strażą, kosztowna me-
bryka Koronna, w której składano akta Sejmowe, Trakt-
aty i najważniejsze pisma rządowe.

Podskarbiowie wielcy służyli z razu sami docho-
dami i wydatkami Krajowemi, w roku 1764 dodano im
w pomocy Komisję skarbu, w której prezydowali.
Podskarbiowie nadworni (Vice-Thesaurarii) przysłu-
żeni do godności ministrów w roku 1775. także powoli
miechdy Koronnymi, w szczególności kas kawiarywali
dobrami i dochodami, tak szwanego stolu Królewskiego.

Stan rycerski.

Pod tem nazwaniem rozumiano wszystkie szlachty,
która nie jest w Senacie umieszczona. Byli szlachta
wzyscy wojca szlachcica urodzeni; gdyż szlachectwo
małki do niektórych tylko odnosiło się przypadków;
jako też z cudo ziemskiej szlachty i co Indygenat,
a z rodaków nie szlachty, i co nobilitacyę pozyska-
li. Byli między sobą we wszystkich równi, im tylko
przystąpić prawo do piastowania wszelkich

godności i urzędów w Rzeczpospolitej, jako też do posiadania
 dóbr ziemskich, sędziów głoś wolny na Sejmikach i Sejmach,
 i prawo obierania Królów, a od roku 1495. wyłączone prawo
 do korony z pominięciem cudzoziemców. Stanowił zaś w Rzecz-
 pospolitej stan króci ciałowładności Krajowej, którego atrybuty
 sprawowali na sejmach przez wybranych z pomiędzy siebie
 delegatów, zwanych postami ziemskimi.

Prawa kardynalne Rzeczpospolitej nabyła przyswoje
 i swobody tego stanu. Z innej strony ograniczony był
 w wszelkim przedsięwzięciu przemysłowym, zwłaszcza
 tym się do kupiectwa, i wyłączonej od dobrodziejstw wta-
 ściwych miast exanem, co wszakże Konstytucją roku
 1775. zmienione nastąpiło.

Wolność stanu szlacheckiego należała do bliźni na leni,
 iż sam sobie króla obierał; innych ciężarów nie pono-
 sił i podatków nie płacił, tylko takie które sam uchwa-
 lił; takim tylko prawem ulegał które sam postanowił,
 i tylko w sądzie z równych sobie osób stojącym od-
 powiadał.

Urzędy wstasowe Stanowi
Rycerskiemu.

Na wzorem Senatu króla w ministrach Rzeczpospolitej
 miał swoich urzędników, miał także Stan rycerski
 z tego jego wybieranych, i przez króla mianowanych.

Ci zaś mieli byłut urzędników wielkich i nadwornych
 koronnych i Litewskich, lub też ziemskich, i powoty-
 wani byli to z duchownego to ze świeckiego stanu.

Urzędnikami wielkimi byli:

- Sekretarze duchowni i świeccy;
- Referendarze duchowni i świeccy;
- Podkomorzowie koronni i Litewscy;
- Pisarze wielcy których było osmiu, między temi dwóch
 duchownych;

- Chorążowie
- Miecznikowie
- Korinnosowie
- Kuchmistrzowie
- Słotnikowie
- Podskarbowie
- Chrasznowie
- Podstolowie
- Cześnikowie i
- Łowczowie

} Koronni i Litewscy.

Strasznikowie Koronni i Litewscy,

Obozni Koronni i Litewscy,

Generatowie Artylleryi,

Generatowie Inspektorowie,

Insygnatorowie,

Chorążkowie

Podkomorzowie Nadworni
i Dowozowie

Pisarze,

Strasznikowie } polni.

i Obozni

Kucosoz Koronny.

Regenci Kancellaryjów większej i mniejszej.

Do tych przybył w roku 1795. jako pierwszy wielki Urzędnik, marszałek rady nieustającej.

Między temi urzędnikami byli także, których adybcy odnosiły się tylko do obrzędów zachowanych przy koronacji królów, inni zaś mieli wpływ do spraw krajowych, a temi byli:

Sekretarze wielcy, którzy na sejmach umowy królewskie i inne publiczne piśma Stanów czytali, a w sądach asesorskich cum voto decisivo zasiadali.

Referendarze wielcy, którzy w sądach sejmowych po Sejmatorach i ministrach głosowali, w asesorskich z głosem stanowczym zasiadali, w referendarskich prezydowali.

Byli oni dawniej referentami w interesach handlowych. Podkomorzowie wielcy, którzy byli szefami gabinetu i kierownikami dworu królewskiego. Do ich urzędu należało dawniej rozporządzanie Kollizyjów w rzeczach grańskich w państwach osiemnastych.

Pisarze wielcy którzy zasiadali w sądach asesorskich, i bywali zwykłe sekretarzami rady nieustającej.

Pisarze polni, którzy byli kontrolorami etatu wojskowego. Po ustanowieniu zaś Komisji wojskowej zasiadali w sądach tego wydziału.

Strasznicy i obozni Koronni i Litewscy, dawniej msiami wami przez Helmanów, a od roku 1776. przez Królów byli tymże Helmanom ku pomocy w przedmiatach dotyczących materjału wojskowego.

Generatowie Artylleryi mieli w swem dozorze ubrojenie ludzwarne, prochownie i wszystkie wojenne sprzęty. Potrzeby Artylleryi litewskiej opatrywane były w

dochodu pewnych dóbr polemu prokuratorów, a tego
generał Artylleryi składał rachunek.

Do urzędów generałów Inspektorów należało przeglądać i
pisać wojaka.

Urząd Inspektorów Koronnych odpowiadał czynnościom
Prokuratora rządowego w przedmiotach skarbowych, a ta
właśnie obowiązuje wtedy, iż dochodzić mieli także
kryminalnych obywateli, gdy ci w obronie swych
praw dać im nie stawali.

Kustosz Koronny, zawsze stał duchownego miał dozorę
nad skarbcem Koronnym Krakowskim, zasiadał też w są-
dach apelacyjnych i referendarskich.

Na podobieństwo tych urzędów wielkich Koronnych, istniały
w Województwach niektóre urzędy jednakowego bytu,
wami, które ziemskimi nazywane. Między temi
rozniły się, różnym wpływem do spraw obywatelskich
te, z którymi toczyło się, sprawowanie sądownictwa, inne
były okreśone doznaczeniami bez dalszności, stanowiąc
cenną rolę pewną hierarchię, w której porządku
przychodziło się do godności Senatorskiej; nabywając
też niejaki szacunek, gdy król zwiedzał województwa,
nie mając przy sobie urzędników nadwornych; albo
wtem w takim razie ziemscy także powali ich miej-
sce.

Urzędnikami a alibucy, sądowi, byli w Koronie Podko-
morsowie, Sędziowie, Podwózkowie, i Piłsarze ziemscy, któ-
rych król nominował z pomiędzy kandydatów obra-
nych na sejmikach, tudzież Starostowie Sądowi; w
Litwie grodzkich Sędziów Cywilnych.

Podkomorsowie i Cywilni rozsądzały sprawy gra-
niczne, przy pomocy ziemskich przysięgłych, zwa-
nych Komornikami.

Sędziowie z podwózkami i pisarzami, składali sądy
ziemskie czyli szlacheckie w sprawach cywilnych.

Starostowie grodowi sadzili w rzeczach kryminalnych,
i porządkowych, a niekiedy w cywilnych. Wyroczali się
zajmując w sprawowaniu tych obowiązków mia-
nowanemi przez siebie Podstarostami, Sędziami i pisa-
rzymi grodzkimi.

Urząd Starostowski bywał poszukiwany, z powodu że
towarzyszyło mu posiadanie królewskich sta-
nowkami zwanych. -

Gdy nas w roku 1775, postanowiono że starostwa puszcza, nie będą więcej ofiarującym w dzierżawę, urząd starosty, służy do samych tylko obowiązków ograniczonych a prosta, własny dochodu, stał się obywatelnym, przy utrzymaniu wszelkie potężonych z nim prerogatyw.

W Litwie Wojewodowie byli Starostami grodzkimi z urzędem; a tu i w koronie mieli pewną, jurysdykcyjną w rzeczach porządkowych i nad ludem żydowskim, klóra, sprawowali przez podwojewódzich.

Urzędnikami do wykonywania wyroków sądowych byli Burgrabiowie Grodzcy i subdelegaci wojewodscy. Litwa różniła się pod względem urzędów ziemskich od Korony w tem, że podzielona na Powiaty miała w każdym marszałka, który przebywał na Sejmikach i prowadził pospolite ruszenie. Miata też w miejscu Starostów do strażi zamków Grodzkich, a nadto Budowniczych, młynarskich i leśniczych ziemskich. Jednym z urzędów w Koronie urząd Wojewodowski który to urząd w czasie oddalenia się szlachty na pospolite ruszenie - przekazywał miał porządku i bezpieczeństwa w Województwach i Ziemiach.

Jedyną starostwiską potężną była kawcza z jurysdykcyjną, sądową. Posiadanie Starostwa bez jurysdykcyjnej, nie stanowiło urzędu, ale tylko kaszowy i konieczne wynagrodzenie nastąpi. Na tego też król, szlachta zwane były szlachetnym (pamięć bene merentium).

między Starostami grodzkimi odróżniał się Poznański, który i sprawował jurysdykcyjną w siedmiu grodach, z których dawniejszego czasu wielkim szlachcym, a późniejszego Generatem Wielkopolskim był zwany.

Sybir Generata małopolskiego nazwano Dawaj na pana, nazwano Jana Trzmielca Starostę Krakowskiem; a Stanisław Trzmielca brat Sybira Generata ziem podolskich, z tej zarady, że był saksie Starostą Łalyczewskim.

Zgromadzenia polityczne.

Jednym tylko stanowi szlacheckiemu służył ten przywilej, że przedstawiając w sobie naród, składał mógł zgromadzenia polityczne. Te nazywane Sejmikami, były pod rokiem 1404. znajdują się o nich wzmianka, w zbiorze praw krajowych. Miały one początkowo w celu uchwalenie podatków w pilnej potrzebie, a później wybieranie posłów na Sejm i kandydatów

17

do niektórych urzędów ziemskich; jednakże rozwiązanie najwazniejszych pytań w przedmiocie ustaw organicznych do nich należało, jak to dowiódł przykładem Sejmów elekcyjnych (1788-1792) gdy odeszła do sankcyi Sejmików prawo kardynalne przywracające dziedziectwo Tronu. Już w roku 1454. Maksymilian Jagiellończyk obiecał być ze śladnych praw nowych starowic nie będzie bez dotorenia się Sejmików, a w roku 1525. Król Alexander nakazał aby nie nowego nie stanowiono bez zezwolenia posłów ziemskich na sejmikach obranych. Kład wymiarki state zaprowadzenie Sejmików które odzied Królowie namaczali przez każdy sejm, zwykłym i nadzwyczajnym. Najściślej zaś obwarowały prawa aby żadne sejmiki nie odbywały się bez zwołujących umiowentów Królewskich, nazem każde zgromadzenie polityczne bez takiego upoważnienia odbyte, było nieprawem i nieważnem.

Do składu sejmików wchodzić mogła sama tylko szlachta w województwie osiadła, z wyjązowaniem nawet tych nobilitowanych, którzy obowiązku scartabellatus ulegali; do głosowania na nich przy głoszeniu byli tacy tylko którzy lat 18, a do kandydatury na urzędy tacy tylko którzy lat 23. dopetnili, i własności dziedziectwa w ziemi posiadali.

Do zagajenia sejmiku przez Senatora, albo w jego niebytności przez pierwszego urzędnika ziemskiego, przystępowali obywalele do wyboru marszałka sejmikowego, którego obowiązkiem było oznajmianie zgromadzeniu o porządku się do poselstwa kandydatów, madszem o porządku się do poselstwa kandydatów, zbieraniu na nich wota, ogłaszaniu obranych, i w przybranem profesorami układaniu dla nich instrukcyi nastosowanej do przedmiotów zapowiedzianych uniwersytetami; że nad niem sejm naradzał się ludzie do zyczenia obywateli i do miejscowych potrzeb województwa.

Z przeznaczenia swojego odbywały się czworaki sejmiki, jakote przedsejmowe na których obierano posłów ziemskich; reboyjne na których postowie ci dawali sprawę z czynności sejmowych. Elekcyjne

na których obierano Deputatów do Trybunału Koronnego, te zaś miały termin i miejsca stale wyznaczone do ich odbywania; gospodarskie na których odbywano unia, dżemia potężkowe ku potrzebie województwa a także, więc Sejmiki na których obywateli obierali urzędników ziemskich sądownych. Te ostatnie odbywały się, bez umi, wersatów i na proste wezwanie Wojewody, skoro jaki zawakował urząd.

Do pierwszym rozbiore Kraju wyrytaty na Sejm:
prowinoya Wielkopolska postów 66ⁱⁿ
prowinoya małopolska postów 53ⁱⁿ
prowinoya Lilewska postów 42ⁱⁿ
Kaniadato jednakże na sejmie postów 17. albowiem
prowinoya Inflancka lubo dawno od Kraju odpadła,
representowana była przecie przez 6ⁱⁿ postów których
Król mianował. Podobnie reprezentowane były od.
padłe województwo Potockie przez postów dwóch, a
istniejące tylko nazwiskiem województwo Smoleńskie
przez postów czterech, obieranych w Wilnie; i równie
nominalne województwo Czernihowskie przez
postów czterech obieranych w Włodzimierzu, czego za,
warte z Rosją, traktaty dozwalały.

Zyskiwanie wolow przez dalki, i wszelkie rozruchy na
sejmikach były zabronione pod karą najcięższą.

Sejmy.

W sejmach miesiata się, władza prawodawcza narodu, i
istniała jego całkowita. Do ich składn wchodziły trzy
jego stany, to jest Król, rady duchowne i świeckie czyli
Senat, i stan rycerski przez postów ziemskich zastępowany.
Sejmy były dwojakie zwykajne i nadzwyczajne; do
tych ostatnich polickano konwokacyjne i elekcyjne, a
nawet koronacyjne, gdyż te wynikały z przysądku
śmierci Króla, czyli inakzej z potrzeby nieprzewidzianej.
Sejmy zwykajne odbywały się, z prawa, co lat dwa. Nad,
zwykajne zwrtywał Król w miarę potrzeby. Według
konflicacyi roku 1776. zaczęły się, miały sejmy zwy,
czajne w jwmiedziątek po S. Michale, a według brak,
latu z roku 1768. trwanie ich do sygodni 6ⁱⁿ, nadzw,
czajnych zaś do sygodni dwóch było ograniczone. Kallian,
towanie Sejmów, inakzej przedurzenie onego przez od,
rozenie, nastąpić tylko mogło z woli stanów

sejmujących jednomyślnością, objawionej. Od roku 1643. odbywały się, stale dwa sejmy w Warszawie, króci w Kolei w Grodnie; wyjąwszy konwokacyjne i elekcyjne, które zawsze w Warszawie, i koronacyjne, które w Kra-
kowie odbywać się, powinny były.

W sposobie głosowania na sejmach natchodziła ta różnica, że na jednych które zwano wolnymi prawa główne inaczej przedmioty Status uchwalane bywały jednomyślnością, na drugich które zwano konfederacjami, siemi stanowiono o nich, większością, głosów. Przedmiot, ty nie polickone do rzeczy Status, rozwiązywane były na jednych i na drugich także i większością, i ubliży-
mywały się, przy mocy obowiązującej pomimo kierowania Sejmu.

Przez ustawę z roku 1768. opisanym został porządek sejmowania którego głównymi warunkami było: roz-
porządzenie wartości wyboru posłów ziemskich i ra-
chulon wyjątkowych, którym podlegać mogli także senatorowie; nagajenie Sejmu przez marszałka prze-
szo sejmowego; wybór marszałka z pomiedzy posłów
nowo obranych przy zachowaniu alternaty między
prowincjami; ustanowienie sekretarza sejmowego. Kto-
rego marszałek mianował; i wyznaczenie deputacyow
do rozstrzygania czynnościow magistratur krajowych;
po czym następowato stażenie się izby poselskiej z Sen-
natorską. Na tej potężonej Sejmie wyznaczał król
dwie delegacje z senatu, jedna do konfliktacji czyli
do rozprawniania przedmiotow prawodawstwa, druga
do studiania sprawozdanie wydziatow rządowych; obre-
zano też członkow rady mienthajacej, i sejmow
nych z kota rycerskiego; nakoniec czytano pacta
Conventa i propozycje podane od Tromu pod roz-
wagę Sejmu.

Relacje poslow polskich od dworow obcych, i przedsta-
wienie poslow zagranicznych, stuchane były przez
izby potężone po usteżpieniu z sali arbitrow
(publicznosci). Podobnie stuchano in pleno relacje
magistratur krajowych, po czym dopiero roztaż były
się izby.

Stawda z nich z osobna, rozstrzygata wniesione od

Tronem lub też przedstawione przez swych członków
projekta, w przedmiotach takich które nazywano
ekonomicznemi, to jest że te nie mieściły się między
ustawy główne i przyjmowała je lub odrzucała więk-
szość głosów, których równość król rozstrzygał,
przyorem frzy donosily sobie nawzajem, o uchyleniu
postępie w karidym wziętym do narady przedmieci.

Głosowanie w przedmiotach Status czyli na ustawy
główne następował musiato miedrownie jednomyślnie,
ktorej jeżeli nie było z przyorem, że poset jakis wziął
prerogatywy liberum veto, wyrażając się słowem
„niepozwalam” wstrzymane kosztowały dalsze
czynności Sejmowi i ten kończył się potażeniem frzy,
którym odzytywano przyjęte uchwały i marszałek
sejmowy poięgnawsky króla imieniem Stanów, po-
dawał je do zapisania (oblady) w Akta grodzkie.

Taki sam tryb postępowania miał miejsce gdy
nie nadarzyło się oppozycji; w każdym zaś przypadku
(według uchwał Sejmów które na początku prano
nawia Stanisława Augusta następują) nie uwa-
żał się Sejm na serwany dla tego że kliry poset
przerwał jego czynności przez użycie liberum veto,
ale tylko na miedwrstę w tej materji; kliry była
przedmiotem oppozycji.

Sejmy odbywały się przy arbitrach, to jest wobec
publicznosci, niektóre przypadki wyjąwszy, gdzie
ustąpienie arbitrow było nakazane. Zdawało się
też że do przedmiotów wymagających ścisłej sa-
jemnicy wyznaczono z Senatu i frzy poselskiej
pewne osoby, które przez katalwiwszy składaty
tyozące się jej piśma do zachowania w ręku
Kancelarii, gdzie melknie do następnego
Sejmowi kosztowały. Nawaz te piśma scripta ad
Archivum, i te potwierdzone bywały przez Sejm
jak gdyby z jego wiedzą kosztowane.

Nieobecność z przyorem śmierci lub z innego
powodu marszałka sejmowego, następował

21

pierwszy w porządku poset w tej prowincyi w której była łaska. Sejsyje sejmowe nie powinny były odgrywać się nowa, i nie było osobnej mowicy. Każdy poset głosował ze swego miejsca.

Uchwalone na sejmach ustawy ogłaszano drukami, i wchodziły do zbioru Ustaw Legum.

Konfederacye.

Taki był w Polsce sposób obradowania zwyczajny. Był też inny nadzwyczajny który nazywano Konfederacyą, sięgającą roku 1382, a używaną to w czasie bezkrólewia, to niekiedy za panowania królów w przypadkach niebezpiecznych, gdzie pryncyposci potężniejsi się stanowią pod jedno hasło zdawano się być potrzebnem.

Konfederacye w czasie bezkrólewia nazywane były w celu zabezpieczenia spokojnej elekcji króla, i gruntowały się na prawie. Konfederacye za życia króla tworzące się, a do których on przystąpić nie chciał, uważano za nieprawne, i te były zabronione, ile że miewały zwykle dążyć do skądinąd, jednakże utrzymywały się nadzwyczajnie.

Nazywano się jedne i drugie pod powagą, uroczyskiego oświadczenia, że obywatele tego, i tamtego, i umyślnie dla ocalenia Ojczyzny; i w rzeczy samej niekiedy postarali się do dźwignięcia jej z klęsk ciężkich. Stawali się prawnymi i suwerennymi gdy król do nich przystępował, a wtedy przybierali nazwę Konfederacyi Stanów Bractwa Polskiego, i pod ich to powagą odbywały się sejmy z wielkym współnictwem i energią, ponieważ przy niekórych międzykarcach w działaniu zwyczajnym, ustalwały i zapewniały skutki ich obrad. Pomimo takiej legalności sejmów skonfederowanych, sposób ich nazywania się, nie był jednak prawem opisany.

Nazywały się one zwykłe na którym sejmiku przez porozumienie się szlachty, że popierani będą

zewniez kamiasz x dobrem oicyzonym zgodny, poczem
wexwane byly inne wojewodztwa i ziemie do maj-
stajniemia do xwiazku, co jezeli nastajito, Konfede-
racya xwata sie generalna, i juz w tedy winni byli
tazyci sie x mia, Senat i ministrowie. Lub jez Kon-
federowaty sie bezposrednio starzy sejmujace.

Tak urzadzone konfederacye obieraly dwu marszałkow,
jednego x Korony drugiego x Litwy, i dodawaly im
rzadzow, co nazywano generalnoscia, a miedzy mi-
naty Sady i Regimentarow, to jest Lymoxarowych
Dowodzow wojska x wladza helmarska.

Konfederacye sejmowe miaty mox najwyzsz, i
stanowily catowtadnie w rzeczach publicznych wiek-
xnoscia, glosow; i w tem to xnaczeniu wznane byly
przez Konfliktacya roku 1775.

Trwalosci ich byla xawista, od osiagniecia celu w
ktorym xawiazaly sie, xaczem ustawaly skoro cel
ten byl dopięty, i natychmiast wracat dawny po-
rządek rzeczy. Konfederacye pojedyncze ziem i wo-
jewodztw xtozone w widokach jednostronnych, z
tem samem nieprawne, uchylano skoro po tem byly
moznosci, i eliminowane x aktow grodzkich wzel-
kie ich pisma; poczem zwykle pokrywano amne-
sly, co pokrymity xdrozinego. Takie konfederacye
xamniemiaty sie w rokoss gdy xachodzit bytko xwiaz-
zek Stanu rycerskiego bez porozumienia sie x
Krolem i x Senalem, a w burd jawnym, gdy xzynny
jakie gwatlowne, lub prawa przeciwnie przez nie
dokonane xstaly.

Sady Sejmowe.

Sejmy przybieraly w pewnych przypadkach, jako
to, gdy szto o rozpoznanie xzynow obrazonego Sta-
jestatu, lub o wykrywienie bezpieczeristwa Kraju,
a miedzy w innych sprawach kryminalnych przez
Trybunaty do sejmow odestanych, powage Sadowa.
Do roku 1588. skladat takie sady sam tylko Senat; roku
tego przypuszczono do nich osminow powstow ziemskich, a
później xasiadato w nich do 54. Delegatow Stanu rycerskiego.

23

W roku 1445. nastąpiło sądom tych nowe urządzenie, mocą którego zamieniony się, w state, gdyż trwały miały od Sejmu do Sejmu, a skłone były z całego Senatu, z mini- strów, i z 30. osób, ze stam rycerskiego potemu z umysłu obranych. Komplet tych sądów składał się z 24. głosów. Odbierały się one tradencyami sześciu bygodniowemi, i miały rejestra wpisane.

Porozumawaniu ich podlegały sprawy obranego ma- jestatu, zdrady krajów; bunta; ucisku obywateli; i nad- wycia wtadry urzędowej przez ministrów, i członków rady miejscowej.

Rada Królestwa.

Królowie polscy nie byli nigdy bez rady do spraw krajowych. W pierwszych monarchij przywoływali do niej według okoliczności szlachtę Krwi swojej, sędziów Pratałów i Baronów państwa; później Senat był stają- radą króla, między Sejmem a Sejmem; w roku 1445. rada ustanowiona została przy boku Królewskim rada miejscowa, z adwocacyami jakiej nie miała również roz- ciągłych w Polsce, żadna magistratura.

Rada ta składała się z trzech Stanów Rzeczypospolitej, z lojert z Króla który w niej przychodził, z Senatu zastępowanego w niej przez 3. senatorów duchownych i świeckich i przez czterech ministrów przedkujących w wydaniach rządowych; na koniec ze stam rycerskie- go zastępowanego przez 18. radców.

Wzyscy ci członkowie rady wybierani byli na Sejmie wolami sekretnymi, i zasiadali w niej lat cztery.

Rada ta dzielita się na pięć departamentów jakob: Interesów nagramiżnych; policji cykli Dobrego po- rządku; wojskowy; sprawiedliwości i skarbu.

Powierzona jej była przylem wtadxa swierchnicza nad- cała służba rządowa, a później miała nadana inoi obja- śnienia wątpliwosci w prawie zachodzące, sędzię w- Kładania projektów do praw nowych. Do niej należało także wybierać kandydatów do wakujących godności du- chownych i świeckich, i do poselstw postronnych. Była to więc także rada Królestwa między rada króla, zwtarz- cha że przez swoje departamenta miała w wielu

przedmiotach władze wykonawczej, postanowienia tej Rady
zaczynają się od słów: My Król na zwołaniu rady nieu-
stającej i. t. d.

Duchowienstwo.

Duchowienstwo nie stanowiło w Polsce stanu odrębnego,
ale mieściło się pod względem stosunków politycznych
w Królestwo i w rząd, w stanie szlacheckim, z którego le-
żona brano było; jeżeli więc czytają się, dają na uwagę
do ustaw sejmowych te słowa: My rady duchowne i świeckie
nie należą bynajmniej wnosić władze byt Senat du-
chowny; albowiem istniał tylko Senat jeden w którym
siedzieli wszyscy Biskupi obrządku łacińskiego, obok
Senatorów Świeckich, i wraz z nimi głosowali. Te wszelkie
w stosunkach z władzą ustawodawczą mieli aby być,
że jak oni przeciwko Stanowi Świeckiemu, jak Stan
Świecki przeciwko duchownemu nie takiego uchwały
nie mógł, aby jednego lub drugiego prerogatywom u-
szkodzić przynosiło.

Prawa Królestwa mieć chciały ażeby nominowani
do Biskupstw być nie mogli tylko Polacy i szlachta
rodowici, ani też aby jedna osoba dwa Biskupstwa
razem zajmowała, ani przy Biskupstwie opactwo lub
probostwo posiadała, ani nakoniec aby niektórzy
z Biskupów kandydatami byli, albowiem odbiegano nieraz
od tych warunków w stosunku od obywateli szlacheckich.

Pierwsi Biskupi w Polsce mianowani byli przez Sła-
wicę Apostolską; na Bolesława świątego (jak niektóre
są Kronikarze twierdzą) wprowadzony był ten
zwyczaj, że wybierali ich Kapituły. Papież Mikołaj
V^{ty} pozwolił Maksymilianowi Jagiellończykowi nominacji
do dwięćdziesięciu urzędów Kościelnych, a od razu już
prawa wybierania Biskupów było przy Królu, razem
Jan Albrecht i Alexander Jagiellończyk, ciżkie kary
przepricili na tych duchownych, którzy jurmimo ich
woli starali się, w Raynie o godności Kościelne. Po
zaprowadzeniu rady mieszanej, ona trzech kandy-
datów do Biskupstwa wybierała z jurmiodzi.

Królowi Król jednego mianował. Biskupi zasiadali w Senacie dopiero po otrzymaniu potwierdzenia od Papieża; arcybiskupi Gnieźnieński Prymas Polski, miał w nim pierwsze miejsce.

Było powinnością Prymasa przetrzeć ceteri praw i upominać Króla jeżeliby dopuszczł się przeciw Sakonijom wypraw; zwotywał w berksławiu Sejmny Kommissaryjne i Elekcyjne, i w czasie tem brzymał się sądu. Stąd, tego między Prymasem prawa bicia monety, nie używali, jak się, kiedy, nigdy.

Stan duchowny miał sobie uwłaszone pewne godności które podzielał z stanem rycerskim, jako to: pisarzy, Sekretarzy i Referendarzy wielkich; urząd Kustosza Koronnego Kas, wyjąwszy materialnie, osobie duchownej, a najchęćniej bramy byli z duchowieństwa Flanderskiego i podkanclerze. Biskup Krakowski był Flanderskim A. Kade, m. Krakowskiej; Biskup Warmiński z urzędu Prezydentem Kamery pruskiej. Nadto zasiadali w Trybunale Koronnym Prezydent i Deputaci duchowni, wybrani przez Kapitułę. Nakoniec wszystkie prawa swobody i przywileje stanowi szlacheckiemu właściwe, strącały się i duchownym urzędem szlacheckiego.

Prebendy i godności Kapitularne nadawał Król, ale tylko osobom od których według prawa z roku 1607, do magano się wywodu szlachectwa z ojca i z matki. Były wszakże przy niektórych Kapitulach po trzy karownie dokładowe zwane, ale dla duchownych nie służyły, odznaczających się, szerególną, oddatnością, i nauką.

Względem opactw, prawa mieć chciały aby na w. Książce, klasztorzy zakonników szlacheckiego rodu, a w ich niedostatkach opactw z duchowieństwa świeckiego pod obowiązkiem uczyńnięcia profesji obieraty. Duchowieństwo obrządku ruskiego i Armiańskiego nie miało wstępu do Senatu.

Majątek duchowieństwa dzielił się na funduszowy i na osobisty. Pierwszy pochodzący z nadania i z zapisów uwymionych Kościołom, Biskupstwom, Kapitułom, i klasztorom, już od roku 1635, nie mógł być powiększany ani darowizną.

ani Kapłanem, bez wyrażonego rozkazu Sejmów. Drugi o ile był własnością duchownych świeckich, podlegał powozom, innemu prawu, o dobrach ziemskich; jeżeli zaś należał do osoby czyniącej profesję sakonną, powinien był być sprzedany, a z sumy szacunkowej kwarta tylko części dostawata się klasztorowi.

W pierwszych czasach dobra duchowne fundusowe wolne były od wszelkich podatków i powinności publicznych, co wszakże za panowania Zygmunta 1^{go} już ustalo było; a w wiekach następujących ponosiła własności duchowna większe nierównie ciężary niżeli szlachecka, albowiem przybyło do nich tak zwane subsidium chari, salivum, i podlegata stanowiskom rotmierskim.

Dzięcina wytyczona stanowita wraz z głównym funduszem opłaczenia dla stanu duchownego; gdy zaś do częstych sporów z dziedzicami stawata się powodem, już w roku 1635. postanowiono, że utrzymuje się tylko w królewskiej sztach, w dobrach ziemskich zaś na Kompozycy czyli relucy, pieniężna, kamieniana być może, z czego wynikło znaczne jej zmniejszenie, a do tego na tak zmniejszoną natorony został podatek.

Najdawniejsze prawa w Polsce uwalniały Duchowieństwo z pod jurysdykcyi świeckiej, tak in personilibus criminibus jako też in civilibus realibus, wyjąwszy sprawy z posiadania dóbr ziemskich wynikające. Jurysdykcyja duchowna nad osobami świeckimi rozciągata się zaś do przedmiotów tylko religijnych, i to ze znacznym jej ścisłościem względnie osób stanu szlacheckiego, wszystkie sprawy duchowne ex auctoritate et reatu Kości, czyć się powinny były w kraju, i nie dopuszczano w nich odwołania się do Rzymu.

Były zaś trzy rodzaje sądów duchownych krajowych: Biskupie czyli konkystorskie, metropolitalne i synodyczne które ostatnia instancyja stanowią. Decyzycyja konkystorskie wychodziły pod imieniem officyata. (*)

Sita zbrojna.

Niektóre odnoszą do panowania Bolesława Czynnego urządzenie stałej kraju obrony, przez zaprowadzenie milicyi kawalerii gotowej do boju, i włożony na szlachę

(*) Obzerniejszą wywód praw i swobód duchowieństwa znajdziesz w dziele umieszczonym powyżej w historii państwa polskiego.

obowiązek służby wojskowej. A w rzeczy samej pozostały ślady
o kontryngentach które Dofarcraci miały miasta w twornikach
i gublerniach, tudzież o powinności cięższej na sotsyach
dóbr świeckich i duchownych, stawiana w szeregach wojska
pod karą, usaty swych Dzierżaw. W dalsze x roku 1347.
jest mowa o żołnierzach (milites) dobra wolne prawem wojsko-
nym posiadających, mianem o Panach i o szlachcie (Barones
et nobiles) którzy w obronie kraju stawiać powinni. To pier-
wotkowe urządzenie sily krajowej, kamienito się, x czasem
w mieście /; bo od potrzeby i okoliczności kawiste /; zwotywanie
pospolitego ruszenia, to jest w ogromadzenie się, szlachty
pod znaki swej ziemi, ile razy król rozestat obwieszczenia
wiciami zwane, które x razu sam, a później x dozoraniem
się, sejmowi wydawał.

Takie urządzenie obrony kraju nie odpowiadało wszakże po-
trzebie, gdy ten rozszerzył się, zaludnit i zapomogł; za-
czem ustanowiono chorągwie kawiezie, na które szedł pewien
podałek x gruntu, a do strzeżenia granic wojsko kwar-
ciane, tak zwane szad, że utrzymywano się, x kwarty czyli
zwartej części dochodów x Królewsczym wptywających. Sze-
fan Batory przyjął do tego, putki korackie rejestrowe, to jest
trybem regularnego wojska urządzone, tudzież piechotę
tanową, tak zwaną, że miasta i wsie królewskie dostar-
czai miały x pewnej liczby tanów, utowicka uzbrojonego.
Miata więc Polska wojsko state krajowego zbioru, i ka-
ciągu czyli werbunku, x popisu czyli rekrutowania, i
x korackiego rejestru. Do tego przybywały chorągwie na-
dzworne niektórych możniejszych w narodzie Panów,
zwłaszcza w ziemiach ruskich osiadłych, którzy je
dla obrony swych dóbr od Tatarów trzymali, a w wielu
potrzebach posilkowali mianem wojsko szerepospolitej.
Lecz gdy porządek w niej zmieszat się, x zmniejszono
liczbę wojska na Augusta 22^{go} do 24. Lysicy, a w roku
1776. postanowiono, że będzie go tylko 17. Lysicy, na utrzy-
manie którego wychodziło 8,600,000 złotych. Nadnej zaś
w kraju oprócz Kamienica podolskiego, i umocnionych
wataami Kłusatorów na Jasnej górze i w Berdyckowie
nie było fortesy.

Ludność nie szlachecka.

Prawa maksymaty Plebejuszami tych ludzi którzy nie
byli szlacheckiego urodzenia, bez względu czyli oni
w miastach czyli w wsiach siedzieli; a tych

Pebejursów wyłączały od udziału w stosunkach politycznych krajowych. Miasta główne wszakże w znaczeniu korporacyon uwarżane, miały niektóre skarżone przywileje, jako to: prawo podpisywania przez Deputowanych. Akta narodowe ważniejszej treści, i były reprezentowane na Sejmach Konwokacyjnych, elekcyjnych i koronacyjnych; Frankowscy mieszkani nie mieli nawet pozwolone nabycie dóbr ziemskich; a przy każdej koronacyi Król kilka z nich pasował na rycerzy (Equites auralii); zabezpieczony był też dobry byt miast wolnych, wstawami municipalnymi, a swobodne położenie ich mieszkańców sądowictwem wtasnym, i wyprawami z dawnym prawem magdeburskim lub Chetmińskim, ludziami najrozleglejszymi przywilejami w przedmiocie handlu, przemysłu i kunsztów. Ten stan rzeczy utrzymała Konfytacja roku 1775.

Nie tak pomyslna była dola mieszczan w miastach szlacheckich, jednakże i tu byli ludźmi wolnymi, i właścicielami domów i gruntów.

Przeciwnie działo się z najliczniejszą klasą w narodzie, to jest z włościanami, którzy przez pośredstwo, zbiegiem okoliczności do wyjaśnienia trudnych, w poddaństwie szlachty, nie tylko że pozbawieni byli osobistej wolności i wszelkiej wtasności, ale nie mieli nawet po sobie opieki prawa, z przykrym, że niebyło sądu kląsby skarg ich stuchaty. Mało znające wyłączenie stanowity w tym stanie rzeczy niektóre swobody ludu wiejskiego w Królestwie, austryjskich, austryjski stabe pomyslniejszej niegdys doli.

Cudzoziemcy.

Prawo opiekowato się cudzoziemcami na równi z krajowcami skoro tylko z ciałem narodu potężyli się do czego wszelka znajdowata się talwość, dla szlachty szlacheckiej przez wykazanie indygenatu, dla mieszczki przez przyjęcie miejskiego. Także ludność miast większych była po części obcego pochodzenia, a stan szlachecki liczył w swym gronie nie jednorodnie dosłojne imię szlacheckie. Tem to sposobem Ormianie i tatarski w Polsce drugą ojczyznę, a Tatarzy do Litwy naprowadzeni potężnymi szlachty w przywilejach ze szlachty.

Była jeszcze w narodzie jedna gałąź ludności mająca być zabezpieczony prawami, która posunięta do zbytku cierpliwości zaspawita w swej mocy, pomimo jawnej ich niedogodności. Ludność tę tak dalece rozmnożoną, iż miejscami osma, a w ogóle czternaście części mieszkańców stanowiła, składali Żydzi. Głównym ich przywilejem była nieograniczona wolność wyznania, potężona z pewnym rodzajem sądownictwa sprawowanego w rzeczach nawet cywilnych przez Rabinów, w trybie podatkowania zaś przez Kaczą, a gdy zachwiany wojną, szwedzką i buntem Kozaków przątek, rozpręgali się ręką, Żydzi weszli użyciem w posiadanie wielu swobód i korzyści, których im ustawy krajowe nigdzie nie zapewniały. Tak kolejno wzięli się do miast i ogarnęli handel ziemioptodów; objęli też szynki i rzemieślnictwo talwiejsze, a wielką naradę szkodę. Neofici żydowski przywrócić sobie równe ze szlachtą prawa, i przychodzili przez mylnie rzeczy tej tłumaczenie do posiadania dóbr ziemskich. Prawo z roku 1764. zamiast te nadużycie, nakazało im wyprzedanie się z takich posiadłości, i zrównało ich z mieszczanami lub z włościanami, stosownie do miejsca ich pobytu.

Indigenaty i Nobilitacye.

Ze stan szlachecki powstał w Polsce przez zastugę, w kawodzie wojskowym nie podlega żadnej wątpliwości, ponieważ akta najdawniejsze dowodzą iż nazwanie szlachcie (nobilitie) to samo miało znaczenie co rycerz (Eques) lub żołnierz (miles); i były te nazwania jedno za drugie brane i używane były, razem też stan szlachecki in corpore tytułował się rycerskim. Okoliczności te wyjaśnia dla czego w Polsce tak wiele było szlachty, kwazywoxy na Stugie wojny które prowadził naród. Nadawanie szlacheckie z klórym w pierwiastku. w tych wiekach zaczęto się obdarowanie ziemią pod obowiązkiem służby wojskowej, a z ką nazwane szlachty ziemianami powstało, było atrybutem króla, w roku 1578. gdy już istniało wojsko regularne, i statek, a stan szlachecki znaczących nabył prerogatyw, postanowiono aby od kąd już szlachectwo na sejmie tylko i za zgodą, w wszystkich okolicznościach udzielane

było, razem wszelkie nobilitacje przez listy nadawane
Królewskie, jako też przez pryncypaliter, czyli przybra-
nie do imienia i herbu, zupełnie ustaly. Niekiedy tylko
pozwalaty sejmowi Królowi pewną, i zwykłą nie wielką
liczbę osób stanu wolnego i nobilitować przez diploma-
ta jawne lub sekretnie, w których wyrażono być miało,
czyli szlachectwo nadane jest pro-cisio scarlabellu,
to jest z upoważnieniem do sprawowania urzędów, czyli
tę salvo legibus et statutis Regni de Scarlabellis, to
jest że dopiero prawnikowie uszlachconego w ten spo-
sób, do tej prerogatywy przypuszczają się.

Wzięwanie herbu i posiadanie dóbr ziemskich, lubo
stanowiące prerogatywę stanu szlacheckiego, były
wątpliwym dowodem szlachectwa, w Litwie dla tego,
że wiele rodzin polskich pozwalalo nawracającym
się do wiary Litwinom przybierać ich herby, na
Podlasiu na Wołyniu i w kijowskim dla tego że
Królowie z domu Jagiellonów pozwalali rozdawać
w tych województwach, w celu ich zaludnienia, wtarności
ziemską nie tylko szlachcie, ale i innym ludziom,
jak wyrażają ich Reskrypta. Podobnie się miało
z wywodem nazwiska od dóbr; naszym
prawo z roku 1709. zabroniło aby nie pewni
szlachta, miał i wsi nowo założonych od swoich
imion nie nazywali, niby na okaranie tym spo-
sobem dawności swoich family. Później w czasie
Koronacji rycerze ze stanu miejskiego (Equites aurati)
nie byli przybierani na szlachtę rodowitą. — Według
Konfedykcyi roku 1775. nowo mianowani szlachta win-
ni byli kupić dobra ziemskie wartości 50 tysięcy
złoty pod ukatą przywileju.

Przez indygenat nabywał cudzoziemiec szlachcic, prze-
wod. ziemianina polskiego; była to naturalizacja
potworzona z uznaniem szlachectwa; Konfedykcyę
z roku 1775. obwarowano było aby każdy indygenat
otrzymujący, nabył dobra dziedziczne wartości 200.
tysięcy złotych, i takowe przez 5 lat 20. posiadał
a nierównie dawniej stało było prawo naturalizacji

31
aby indygenaty tylko na sejmach i na zgodę Stanów
dawane były, i to nawet tylko katolickim.

Podział kraju poliliterny.

Podzielone było państwo polskie pod względem po-
litycznym, to jest w rozstrzeżeniu do prawa krajo-
wego, na Wielką Polskę, małą Polskę i Litwę, i także
w piśmiach sejmowych o trzech narodach i o trzech
prowinicyach bywała mowa; później szego czasu mó-
wiono tylko o dwóch, pod nazwiskiem ogólnem Korony,
to jest Polski, i Litwy. Te trzy prowincye po-
dzielone były na Województwa, Ziemie i Powiaty.

Przed pierwszym krajem podziałem składata
się prowincya Wielkopolska z 13^{tu} Województw
i dających porządkiem następującym:

1. Poznańskie z Ziemią Wschowską;
2. Kaliszkie;
3. Sieradzkie z Ziemią Wieluńską;
4. Łęczyckie;
5. Brzeskie Kujawskie z Ziemią Dobrzyńską;
6. Inowrocławskie;
7. Płockie;
8. Mazowieckie;
9. Rawskie;
10. Gnieźnieńskie, w roku 1768 ustanowione;
11. Chełmińskie;
12. Malborskie;
13. Pomorskie;

Te trzy ostatnie stanowiły ziemie zwane Pruskiemi,
które miały niektóre szczególne przywileje, i senat
prowincyalny, pod prezydencyą Biskupa Warmiń-
skiego.

Prowincya małopolska do której wcielone były Ziemie
ruskie i Podlasie, składata się z 11^{tu} Województw, i dających
porządkiem następującym:

1. Krakowskie;
2. Sandomirskie;
3. Kujawskie;
4. Ruskie;

5. Wołyńskie;
6. Podolskie;
7. Lubelskie;
8. Białskie;
9. Podlaskie;
10. Bractawskie;
11. Województwo Czerwiechowskie; lubo nie te od roku 1686

odpadło było do Rosyi.

Do województwa Trawkowskiego należało księstwo Siewierskie, w roku 1443. od Słazka przykupił, Kłosego panem i rządcą mianował się, Biskup Trawkowski.

Prowinicya Litewska składata się z 10 Województw idących porządkiem następującym.

1. Wileńskie
2. Trockie
3. Księstwo Zmudzkie
4. Smoleńskie, lubo nie te do Rosyi odpadło było.
5. Potockie.
6. Nowogrodzkie
7. Witepskie,
8. Brzeskie
9. Mściwoskie, podobnie jak Smoleńskie w większej części do Rosyi odpadło.
10. Mińskie.

Jedenaste województwo składata miała część Inflant, Kłosa, za należąca, przepotw do Koro. ny i do Litwy uwazano.

Nowym orazie jedyną lennoscia, państwa pol. skiego było księstwo Kurlandzkie z Semigalią, i Powiatem Piłdynskim.

Administracya Kraju.

Dawniejsi Królowie polscy sprawowali rady sejmowe, a w tedy Frandery ich i podskarbiowie, sawiadowali całą administracya Kraju, w ^{przez pomocy Starostw prowincyalnych i} w kancelarion kamkorych, a dawniej jeszcze za pośrednictwem Wojewodow czyli Palatynow działających. Gdy później skarob Krajowy oddzielony

30
został od Królewskiego, Podskarbiowie stali się, z urzęd.
m'koiw Królewskich nadwornemi. Starostowie grodowi
~~sądzili~~ sądzili miejsce Kasztelanów, których do de-
natu powołano, i rząd umierit formę administracyjną,
w kształt zbliżający się do postępowania sądowego.
W roku 1613. ustanowiony był Trybunał skarbowy do
ściągnięcia należących podatków i do rozstrzyga-
nia wszelkich pretensyj od skarbu i do skarbni roz-
czonych, jako też do obrachowania i do ustanowienia
długu Krajowego. - Trybunał ten nie zasiadał wszakże
stałe. Miał swe forum w Radomiu. W roku 1764. usta-
nowione były dwie Komisye skarbowe, Koronna i Li-
kowska, które pod prezydencyą Podskarbiich, zajmowały
się, wszystkiemi przedmiotami finansowemi, handlo-
wemi, przemysłowemi, urządzeniem szpitalności, utru-
mianiem komunikacji wewnętrznej, i zarządem
dobr narodowych; tudzież regulacyą podatków, a w
ogóle wszelkim wytywcan i rozchodem grosza pu-
blicznego.

Dziatanie tych Komisyjów odbywało się, po części
w formie sądowej drogą pozwów i wyroków, dla
czego też miały sądy swoje własne, w których
każdy pozwany bez względu na stan i godność od-
powiadać był obowiązany; po części w formie
administracyjnej, co do poboru podatków, i wielo-
rakiich regaliów n.p. Jax, Sępla, Loteryi, sprze-
dazy soli i tabaki i. t. p.

Rozciągłość władzy policyjnej opisana była pra-
wami tylko względnie rezydencyi Królewskiej.
Władzę tę sprawowali marzalkowie Koronni, z
atrybucyami najobozerniejszemi, i mieli po temu
jurysdykcyę, od siebie tylko zawistą. W kraju
dziatanie policyjne względnie szlachty odbywało się
w formie sądowej, i dopełniane było przez grody i
Trybunały; względnie mieszczan przez sądy mu-
nicypalne, względnie ludu wiejskiego przez wtasie,
cieli dóbr ziemskich. A utalwione było znaczenie przez
istniejące stosunki poddaniwe, które miesiły wszelką
zwierzchność nad wtascianami w ręku dziedziców
ziemi, nadtem pilność nad ich sprawowaniem

była bliska i doradzona. Policja w miastach Krolewskich
w przedmiotach szczytowych powierzona, powstała w
roku 1764, ustanowionym Komisjom Dobrego porządku
Kw. (boni ordinis) które działają w formie admini-
stracyjnej bez użycia wszelkiej powadze Starościńskiej.

Co do administracji spraw wewnętrznych Działu
jaej bezpośrednio przez podwładnych urzędników
cywilnych, takiej w Polsce nie znamo. - Jedni tylko
Podwojewództwie mieli atrybucje do takiego porządku
rzeczy, nieco zbliżone, pod względem wag miar i stano-
wienia ceny niektórych przedmiotów.

Administracja wojskowa dawniej przez Helmanów
sprawowana, oddana została w roku 1764 dwóm
Komisjom wojskowym, Koronnej i Litewskiej a
w roku 1776 przesłała niemal całkiem pod władzę
Departamentu wojskowego, w Siedziszcu niestającej.

Klaszyskiem wychowania publicznego w Polsce były
Klasztory, zwłaszcza zakonu Benedyktynskiego w Ko-
ronie, a Bazylianckiego na Rusi. Fraximierz Wielki
koncentrując przedmiot oświecenia narodowego w
stolicy kraju, założył szkołę główną Krakowską,
która Władysław Jagiello osłabłannie urządził, odda-
jąc pod jej dozór inne szkoły, dla czego leżi zna-
czniejsze nazywały się, Koloniami wszechniocy Kra-
kowskiej; bliższy nadmierni dozór powierzony był
Biskupom i Rektorom duchownym. Uskarżali się
wszakże Stany przed Zygmuntem Augustem na za-
niechanie wychowania publicznego, razem leżi doma-
gali się od Henryka Walego lepszego urzędnika Akad-
emii Krakowskiej, i taki to stan rzeczy spowodował
Kardynała Hozjusza Biskupa Warmińskiego, że szkoły
w Brunsbergu i. Jezuikom w zawiadywanie oddał,
a Stefana Batorskiego re Akademię w Wilnie pod za-
rządem ich zgromadzenia ustanowił. Zygmunt 3^{ci}
przebieg na nie ciałe miał wychowanie publiczne
Władysław IV^{ty} nas sprowadził do kraju Pijarów, Kłó-
nych prace około dźwignienia Edukacji, będąc wieczne
pamiętnymi, Kłóty Kłótych Kraj Doznał na Jana
Fraximierza, niespokojne lata panowania Michała
Wiszniewickiego, i Jana Sobieskiego, burliwe pierwie-
ski panowania Augusta 2^{go} i otępliwości Kłóra

owładana była naród pod rządem obu Królów z domu
 Saskiego, wywarły wpływ najszkodliwszy na wy-
 chowanie publiczne. Powszechnemu upadkowi nauki
 zaradono dopiero w roku 1773. przez ustanowienie kur-
 sji i komisji edukacyjnej, która mając sobie oddane wszy-
 stkie bez wyłączenia szkoly, i fundusze, po uchylonym
 zgromadzeniu stał. Szkołom, z powszechnym zadowole-
 niem edukacyą powszechną uposażkowana i podniesła,
 nadając jej przedewszystkim cel wyłączonej. Komisya
 ta porównana z najwyższymi w Kraju Magistrat-
 turami działata dwojako; to jest trybem administracyj-
 nem w czem dotyczyła szkoly i nauk, sądowym w
 przedmiocie funduszy pod zarządek jej oddanych.

Były wszakże sądy szkolne sprawujące jurysdykcyą
 nad osobą nauczycielów studentów i tak zwanych Zakonów,
 naprawdę przez przywilej Mładystawa Jagielly z roku
 1400. ustanowione co do akademij Krakowskiej, później
 do jej katedrów, a w końcu do wszystkich szkoly pod
 zwierzchnictwem władcy Rektora Krakowskiego roz-
 ciągnięte.

Sądownictwo.

Przyjęcie formy sądowej we wszystkich księst-
 wach władz rządowych, ugruntowane na tej
 zasadzie, że szlachta odpowiada tylko przed sądami
 i w skutek praw legalnie wydanych, postu-
 żyło do miernego rozgatkowania sądownictwa,
 rzadkiem wydział sądowy był pomiędzy władzami
 krajowemi najważniejszym, i następował w wielu
 rzeczach administracyą.

Pierwszym z porządku sądami były te, które
 sprawowali kancelarze w zastępstwie Króla, uwa-
 żanego za najwyższego w Kraju sędziego. Zygmunt
 August lubo królową sędziem, niechciał przecie
 pozwolić na ustanowienie Trybunału najwyższego,
 upatrując w tem ubliżenie prawom Korony, ale
 poruczył je kancelarjom, z czego sądy ich przybrały
 nazwisko sądównych jako przy dworze odbywa-
 jących się, Królewskich, że były jurysdykcyą na-
 mieszniczą władzy sądowej Królewskiej i Ape-
 lacyjnych z przyczyną że, rozstrzygały w nich w

znawczemu Afesorów Referendarze, Regeni i Sekre-
tarsze Koronni; Ludziem Afesorowie i Senatu, z
Urzędni'ków Koronnych i ze Stanu rycerskiego wy-
znawczemu. Do sądów afesorwskich od kló'rych nie było
odwołania, należały według prawa 1754 roku, spra-
wy przychodzące z apellacyi od sądów miast kro-
lewskich; sprawy fiſkalne, o wznamie przywilejów
na dobra; o granice między włościami królewskimi
i szlacheckimi; o dzierżymy; i o pregawanie, starostw;
sprawy o expulſya, gwałtowna z dóbr, i inne rodzaju
tego wykłepki; sprawy kryminalne ludzi jowi uwie-
żionych; sprawy dyſſydenłów; sprawy o długi, o komornic-
i z reſkryptów na kommiſyę. sprawy ludzi ubogich

(miserabilium) z dodaniem im obrońcy z urzędu.
Drugiemu z porządku były sądy Referendarſka także
zwane, że w nich przysędzali Referendarze Koronni,
w tych sądach nawiadali Kurator Regeni i metry.
Krańci Koronni, należały do nich sprawy Juris Coronari,
to jest poddanych dóbr królewskich przeciw ich dzier-
żawcom; sprawy o wybraniectwa, o sordyslaw o Lemni-
stwa, i w ogóle wszystkie te klóre odnosily się do
poddanych dóbr królewskich.

Najwyższa wódza sądowa dla szlachty były trzy,
bunaty Koronny; litewski, które nastaly w ber-
królewii po śmierci Kzymunta Augusta. Trybunał
Koronny złożony był z dziesięciu Deputatów Duchow-
nych od Kapituł, i z 21. Deputatów świeckich obiera-
nych na sejmikach, i rozprawat pod przewodnictwem
Prezydenta duchownego i marszałka świeckiego;
odbywat do roku dwie kadencye, jedną w Piotrkowie
druga w Lublinie. Trybunał Litewski składał się
z 46 Deputatów i sądził po kolei w Wilnie i w
grodnie; do spraw duchownych miał osobnych De-
putatów duchownych.

Do Trybunatu w tych sły wszystkie sprawy
Stanu Szlacheckiego, Cywilne i Kryminalne, z odwo-
łania od wyroków Sądów Podkomorskich, Ziemi-
skich i Grodzkich.

Sądy podkomorskie rozpoznawały sprawy graniczne między Szlachą; sądy ziemskie rozpoznawały wszelkie sprawy ziemskie, które nie były wyraźnym prawem uwłaszczone sądom grodzkim, a w rzeczach których wartość nie przechodziła 500 złotych sądzity ostatecznie.

Sądy grodzkie wyrokowały w sprawach kryminalnych w ogóle, a w cywilnych w przedmiocie długów wykończenia Testamentów i opiski; a nadto przy sądach tych była Eksekucya wyroków, przez wszystkie inne Juny, Dykaje wydanych.

Były nadto sądy pograniczne ustanowione w myśl traktatów do rozwiązywania sporów między poddanymi polskimi a rosyjskimi i tureckimi, Turkie sądy wojskowe. Najwyższem się na sąd polubowmy (Kompromis) nawet z wykresem się prawa apellacyi, było każdemu do woli zostawione.

Co do miast te miały swoje forum wtarne dwojakie, do rzeczy cywilnych w sądach radzieckich w których zasiadał Burmistrz z rajcami czyli radnymi; do rzeczy kryminalnych w sądach wójłowskich, w których zasiadał wójt z tawnikami, Turkie sądy potoczne do spraw pomniejszych. Apellacya od sądów miejskich szła do sądu kadwornego, Eksekucya ich wyroków odbywała się w miejscu na pomocą pochotków miejskich, i rozciągata się niekiedy do użycia prawa miecza, które niektórym miastom było dozwolone. Wiktwa części miast sądziła się prawem magdeburskim; pruskie i mazowieckie sądziły się prawem chetmińskim.

Wyjątkami byli z pod władzy sądów miejskich Żydzi, w miastach królewskich osiedli, którzy w Koronie jurysdykcyi Wojewódzińskiej, w Litwie i na Wołyniu Starodzińskiej podlegali, z wolną apellacyą do Gsesforii w sprawach przenoszących złotych etc. w rzeczach kryminalnych podlegali sądom grodzkim, ci zaś Żydzi którzy siedzieli w miastach szlacheckich, podlegali lejze swierachnosii co imi ich miast Kanicy.

Prawo cywilne.

Prawa cywilnego czyli kodeksu praw obywatelskich osobno cywilnego nie miały obie prowincye Koronne, Leczem w procesach i przy wymiarze sprawiedliwosci przez sądy, szukać potrzeba było w ogólnym aliusi i w rządkach krajowych a nawet w prejudykatach i w wyroczeniach rozwiązania przedmiotu przychodzącego pod rozporządzenie, w niemiernie utrudnionem działaniu sądów. - Niedogodności tej zaradzić chciał Stanisław August, powierając Andrzejowi Lamojskiemu utworzenie księgi praw obywatelskich, aliusi tej sejm roku 1780. odbyły nieprzyjść, a tak stan rzeczy istniejący utrzymał się. - Liczba Lilewskie miało owszem swój Statut sądowy, jeszcze w roku 1588. wprowadzony, i po trzy kroci poprawiony, którym co do postępowania w sądzie (procesu) rządzą się, także Województwa kijowski Bractawskie i Wotyńskie. Podobnie prowincya Prutka miała swój Kader Szlachecki pod nazwiskiem Jus terreste, a Liczba Mazowieckie i Podlasie wzywają niektórych w postępowaniu sądowym szczególnych form, zwanych Consuetudines, albo Excerpta. Miasta jak wyżej już, pierwsze było sądzity się jedne prawem magdeburskim drugie prawem chełmińskim, a w mniejszej liczbie szlacheckich, prawem pospolitem czyli krajowym. Dochodziła też niekiedy potrzeba udawania się w biegu spraw obywatelskich, do prawa kanonicznego, a przytem między innymi prawa cywilnego. Prawa karne w prowincjach Koronnych ulegały tej samej co cywilne niedogodności, we względzie zabrania ich w jeden Kodeks. Co do postępowania sądowego w przedmiotach kryminalnych potocznych czyli mniejszej wagi, istniała ta szczególna reguła, że oskarżycielem przeciw szlachcicom mógł być tylko szlachcic. Dochodzenie z urzędu przez insygnatorów nie zawodziło miejsce. Uwięzienie szlachcica o występku obwinionego, jeżeli nie był przy spetnieniu i brodni schwypany, podlegało karadzie wyrazonej w prawach

Kardynałnych w tych Stowach: Neminem captivum habemus,
nisi jure victum. Wiele też było wypadków w których
prawa te w miejsce kar cielesnych stanowiły grzywny
czyli opłaty, a sam porządek więzienny czyli więzienny,
był względem szlachty do zbytku niemal utagowany.
Przeciwnie dążano się w sądownictwie miejskim,
zaudem widziiano potrzebę odebrania niektórym mia-
stom miasta. Prawo kupczego utaskawienia wino,
wajców przez listy relaxne, które mieszczą się z
razem między prerogatywy Korony upadło z ora-
sem, zaudem istniały tylko gęble (litere salvae conductus)
zakas pieczące winowajcę na czas rozprawy, i listy
Juris Regis czyli moratoryjne zakasujące wykonanie
wyplaty długów, w przypadkach gwałtownych i tych
które nową clementarnemi.

Procedu administracyjnego nie znamo w Polsce;
prawa fiskalne i porządkowe zmieniły się, w miarę
zachodzącej potrzeby, a miesiły się, bez żadnego sta-
tego związku, pomiędzy innymi.

Prawo wojkowe, szerególniej ściśle, miało swe wy-
konanie w radach właściwych wojennych, zwanych
Tricogericht, z apellacyą dawniej do Helmanów, a później
do Departamentu wojkowego w radzie nieustającej.

Stosunki polityczne z państwami obcymi.

W pierwszej wiekach istnienia monarchii polskiej,
Królowie sami zawierali wszystkie umowy tycające
się części kraju i stosunków ościennych. W roku 1454,
stało po raz pierwszy prawo, policzające moc
wydawania wojny i zawierania pokoju między
przedmioty Status, które wymagają jednomyślności
na Sejmach. Przybrały się, wszakże skocznie do
tej zarady spowodowane nagłością wypadków, ale
wynikłe władz czynności przedstawiali Królom
stanom sejmującym do potwierdzenia. Według praw
późniejszych Traktaty pokojne, wszelkie Sojusze i
związki z państwami obcymi, nie były inaczey
zawierane, tylko powaga stanów sejmujących;

Traktaty handlowe zaś umawiać mógł według ustawy
z roku 1776 król także w radę nieustająca: -
Z takiego ograniczenia prerogatyw Korony co do
stosunków prostomych, wynikało że prawo wyprawia-
nia poselstw które należało zawsze do króla, zmie-
niło się w prawo przy układaniu paków z Henrykiem
Walezym w ten sposób, iż skład król poselstw wysyłał
nie będzie bez doterzania się obydwu narodów, zawsze
poselstwa większe wyznaczane były tylko w rozpo-
rządzenia sejmu, a mniejsze za radą senatu.
Według konfliktacji z roku 1775. przypisywano radę
nieustająca instrukcyje dla posłów i rezydentów
polskich za granicą, a według ustawy z roku 1778,
sam tylko polacy, w zupełnym wyłączeniem cudzo-
ziemców do misyjów prostomych, wzywani być
mogli.

Postowie obcy mający kłecenie bezpośrednio do króla,
stuchani byli na radzie Senatu. Pereli zaś wystani
byli do króla i przez proszwickiej stuchani byli na
sejmie; do układania się z niemi wyznaczaty Stany
Delegacye pełnomocne. - Dwa tylko Stany z pomi-
niem króla; bez królewiej wysławczy i posłów i a-
granicznych stuchani nie mogły. Stwierdzenie dawniej
za radą, że poselstwa zagraniczne mają cel
dotyczy po osiągnięciu którego król swe prawa
nie i opieki, należąca, z prawa narodów, zatem re-
zydencyi trwałej w kraju mieć nie powinny, a
jeżeli bardziej na sejmach znajdować się nie mogą
zasada ta wozakże już od czasu panowania
Augusta 2^{go} unawnie zmodyfikowana została
a potem w zupełne possta zapomnienie.
Postowie od Chana Tatarskiego, ludzie Turcecy
a dawniej i Rosyjscy, utrzymywani byli kosztem
skarbu Koronnego przez cały czas bawienia
się swojego w Polsce. -

No 2050. Injunkt.
H. B. Cuijseu Amst. Auct. Empt. v. 248. 575.
Piusoffen

Z księgozbioru
Stanisława Spittala
Dział, — No

Skanowanie i opracowanie graficzne na CD-ROM :

ul. Krzemowa 1

62-002 Suchy Las

www.digital-center.pl

biuro@digital-center.pl

tel./fax (0-61) 665 82 72

tel./fax (0-61) 665 82 82

Wszelkie prawa producenta i właściciela zastrzeżone.

Kopiowanie, wypożyczenie, oraz publiczne odtwarzanie w całości lub we fragmentach zabronione.

All rights reserved. Unauthorized copying, reproduction, lending, public performance and broadcasting of the whole or fragments prohibited.